

Több ufót látnak Erdélyben, mint prikulicsot

2023 március 28. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

- [0](#)

értékelve

Még nincs

Mérték

Magyar Zoltán katalógusba gyűjtötte az erdélyi hiedelmeket

Tündérek helyett ?rlényeket látnak az erdélyiek, de a gonosszal cimboráló román pap sem hiányzik a

képzeletükbe?!. Magyar Zoltán néprajztudós harminc éve járja Erdélyt, és még azokat az embereket szólaltatta meg, akik a hagyományos hiedelemvilágot ismerték. Társadalomként mostanában léptük át a küszöböt: hiedelmeink többnyire nemzetköziek, amerikai városi legendákra hajazók, s egyre kevesebb a sajátosan nemzeti. Mit nyerünk és mit veszítünk ezzel? Többek között erről beszélgettünk a kutatóval, a frissen megjelent Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógusa kapcsán.

– „Meg vagy igézve, fiam” – mondta nagyanyám, majd vizet vetett (azaz imádságot mondott, miközben gyufát gyújtott és bedobta egy pohár vízbe, amiből háromszor kellett innom, majd vízbe mártotta az ujját és keresztet rajzolt a homlokomra). Nemrég jelent meg a hatalmas Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógusa. Ez milyen hiedelemtípusba tartozik?

– Az említett rítus és hiedelem valóban elfordul szórványosan még manapság is hagyományos közösségekben. Két évtizede egy észak-magyarországi gyűjtőútam során én magam is tanúja voltam annak, hogy egy ottani faluban a görögkatolikus pap felesége – férje egyetértésével – preventív céllal szenes vizet készített, gyermekeik védelmében. Ám ez önmagában még nem monda.

Mondává akkor válik, ha vélt vagy valós történetként elmesélnek egy olyan esetet, hogy valaki (a mesélő maga, egy családtagja, egy falubelije) „szemről esett”, beteg lett, és csak vízvetés által jött helyre.

Két-három évtizede mindez még szinte mindennapos esetnek számított a Kárpát-medence legtöbb részén, olyan egészen különleges változatok formájában is, hogy egy ártó szemű ember mise közben még magát a papot is megigézta, illetve hogy nem másnak, mint a református lelkésznek volt igézétek tekintete.

– Úgy tudom, hogy a legrégebbi hiedelmek és a legújabbak is szerepelnek benne. Mostanában mit látnak többször Erdélyben: prikulicsot vagy ufót?

– Amikor két évtizede folklórgyűjtésként végigjártam a Kis-Küküllő menté és Fehér megye magyarlakta falvait, még szinte minden településen megneveztek olyan élőt vagy csak nemrég meghalt személyt, akit prikulicsnak tartottak, olyan embernek, aki minden holdtöltekor kutyává változik.

Ma már e hagyományoknak arrafelé is csak szórványos emléke létezhet – bár a tömegkultúra által közvetített werewolf-hiedelmek, a farkasemberekről szóló filmek bizonyos értelemben életben is tarthatják ezeket a helyi kultúrába mélyen beágyazódott, régi képzeteket.

Úgyhogy helyenként még akár látni is vélhetnek egyesek továbbra is prikulicsot, ám nyilvánvaló, hogy a tömegkultúrától szintén nem függetlenül a népi kultúrában is egyre inkább az ufók ideje jött el. Az Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus utolsó fejezetét is a „modern”/„kortárs” mondák típusmutatója alkotja, közöttük is a legszámosabbak az ufókról szóló történetek. És ami különös, bár nem is annyira meglepő, hogy mesélőik többnyire diplomás emberek. Például a dicsőszentmártoni református lelkészről több olyan történetet is hallottam, melyekben saját élményként tolmácsolta az éjjeli égbolton a faluja fölött feltűnő fényes, azonosítatlan repülő tárgyakról szóló eseteket. Egy Kis-Küküllő mentén élő tanítóné pedig a község határában látott ufó ellenállhatatlan, hívó vonzásáról számolt be, és csak családtagjai figyelmeztetésének köszönhetette, hogy nem ment közelebb.

– Miben térnek el az erdélyi hiedelmek a Kárpát-medence többi részétől. Mi a sajátosan erdélyi bennük?

– Az erdélyi hiedelemvilág és hiedelemmonda-repertoár olyan sokszínű és gazdag, hogy szinte minden olyan képzet fellelhető benne, amely a magyar nyelvterület nyugatabbra fekvő részein elterjedt. Ellenben szép számmal léteznek speciálisan erdélyi hiedelemkörök. Ilyen például a már említett prikulics, amely – román hatásra – belső-erdélyi, dél-erdélyi sajátosság. A román pap ambivalens hiedelemalakja és mondaköre is a román népi kultúrával szimbiózisban alakult ki, s ahol az ortodox vallás már nincs jelen, ott a román pappal kapcsolatos történetek sem ismertek.

Sok tekintetben ilyen specialitás az erdélyi tündér-hiedelemkör is, hiszen bár tündérekéről szórványosan a Kárpát-medence más tájain is meséltek, ennyire kiterjedt formában és változatgazdagságban Erdélyen kívül sehol sem.

Erdélyben a tündérek – és az óriások – nem pusztán hiedelemalakok vagy hiedelemlények, hanem kultúrhéroszok, a mitikus történelmi előidők szereplői, akik várakat laknak, templomokat építenek, uralkodók vannak stb. Nem véletlenül nevezték a fejedelemségi Erdélyt egyes korabeli utazók és történetírók Tündérországnak.

– Ön személyesen is bejárta mindazokat a helyeket, melyekről írt, gyűjtött. Mi hajtotta-hajtja?

– Mivel a táji mondagyűjtemények összeállításán kívül feltett szándékom volt egy ilyen lexikonszerű kézikönyv összeállítása, igyekeztem eljutni mindenhová, a szó legszorosabb értelmében. Néhány székelyföldi településen kívül valóban alig van olyan erdélyi magyarlakta település, ahol ne jártam volna folklórgyűjtésként az utóbbi 20-25 évben. Minthogy eredendően a történeti mondák világát, a magyar nép történelmi emlékezetét kutattam, nem is tehettem mást, hiszen a történeti monda többnyire faluról falura változik az eltérő földrajzi környezet, a határnevek és sok más lokális körülmény következtében.

És tagadhatatlanul hajtott, hajt az ún. „leletmentés” szándéka is, ama bizonyos „utolsó óra”, az a tudat, hogy ami most nem kerül megörökítésre, az jó eséllyel hamarosan örökre elvész a magyar kulturális örökség számára.

Míg egy régész visszamehet a terepre akár évtizedek múltán is, egy folklórkutató ugyanezt nem teheti meg, mert mindazok az emberek, akik még a kollektivizálás előtt nőttek fel a még hagyományosnak mondható falusi társadalomban és paraszti életrendben, már túl vannak a nyolcvanadik életévükön is, már ha egyáltalán még élnek. Ha pedig történetesen Erdély szórványvidékein hozta úgy a sors, hogy egy adott községben az utolsó magyart vagy az utolsó magyarok egyikét sikerült fellelnem, az nem csupán személyes élményként volt meghatározó, hanem azért is, mert szerencsés esetben ? volt az, akinek emlékezetéből még több évszázad törzsökös történelmi hagyományköre, szájhagyományozott kulturális öröksége is felsejlett. Mint például történt ez a Hátszegi-medencében fekvő Nagypestényben, vagy az Erdélyi-hegyalja két nagy múltú települése, Magyarsárd és Boroskrakkó esetében.

– Lehet-e ma bárhol gyűjteni, vagy elenyészett a közös hiedelemvilágunk, s ha azt mondjuk lúdvérc, inkább értetlenül néznek ránk?

– A lúdvérc hallatán már bizonyosan, hiszen mint a lidérc tájnyelvi alakja, már inkább csak a Dél-Dunántúlon ismert. S habár a lidérc mint egy természetfeletti hiedelemlény megnevezése talán még ismeretlen cseng sokak fülében, a vele kapcsolatos képzetek már szinte teljesen kivesztek. S mindez a Kárpát-medencében valóban az utóbbi egy-két évtized fejleménye. Erdélyben és Moldvában egyébként a lidérccel kapcsolatos képzetek sajátos, keleti változata terjedt el: nem a gazdája által tojásból kikeltetett ördögszolga, hanem olyan démonikus lény, ördögszeret?, aki a távol lévő társát „búsuló” férfit vagy nő kedvese/házastársa képében jelenik meg, és él vele nemi életet. Áldozatai házához tüzes rúd alakban repülve érkeznek meg. E „sztori” a XX. század második felében még egyike volt a legelterjedtebb történettípusoknak Erdélyben.

Néhány hónapja, amikor barátaimmal egy a Földhöz közel repülő meteorraj kapcsán a csillaghullást figyeltük, döbbsentem rá arra, hogy „adatközlőim” ugyanezt láthatták, amikor személyes élményként a lidérc („lúdvérc”) látásáról beszéltek.

– Látott valaha prikulicsot vagy a gonosszal cimboráló román papot? – azaz volt olyan helyzet, melyben nagyon bevonódott egy hiedelembe, vagy szinte megelevenedett az a környezetében, útjai során?

– Prikulicsot – szerencsére ? nem, azonban olyan idős férfit, akit annak tartottak, igen. Általában a helyi társadalom perifériájára szorult emberekbe látták bele, ragasztották rájuk e képzeteket.

Román papot is láttam persze... ám hogy a gonosszal cimborált-e, azt nem hiszem...

Viszont erről jut eszembe, hogy kortárs mondaként is felfogható az a gyimesi csángó vélekedés, miszerint a Csíkből Gyimesbe átvezető hágó, a Fügés-tető alatt létesült ortodox kolostorban nem igazi szerzetesek, hanem átvedlett szekusok élnek, s a rendház falai között fegyvereket is rejtegetnek. S hogy mennyire vonódhat be a gyűjtés is egy-egy hiedelembe? Mivel a monda egyik fő mofajja ismerve, hogy igaz történetnek tekintik, sokszor magam is hajlamos voltam arra, hogy elgondoljak a miérteken. S például amikor a gyimesi hegyek között a gyűjtés egész nap ilyen babonás történeteket hall, az esti sötétben szálláshelyére hazafelé baktatva óhatatlanul felötlenek benne a különféle kísértet- és boszorkánytörténetek. Nem velem történt, de minap mesélte egy erdélyi kollégám azt az esetet, hogy miként ijesztett rá akaratlanul egy csángó emberre. A Mentor Kiadó munkatársaként már az esti órákban kopogtatott be egy neves gyimesi mesemondóhoz, hogy személyesen hívja meg a róla szóló, akkor megjelent könyv bemutatójára. A sötét udvarról a szobába betoppanó, korábban sosem látott fiatalasszony láttán a mesemondó szinte megrettent, mert valamiképpen azok az ősi hiedelmek aktivizálódtak a képzeletében, hogy az ismeretlen esti látogató nem közönséges nő, hanem bizonyára egy ártó szándékú „szépasszony” lehet.

– Néprajztudósként mit gondol a kortárs hiedelmekről? Ezek nagy része a világhálóról származik. Inkább örülnünk kéne, hogy eltűnnek a régi babonák?

– Miként a monda mifajta egyike a népköltészet túlélőinek, úgy a hiedelmek sem szűnnek meg. Mindig is voltak és mindig is lesznek, hiszen mélyen beépültek – kulturálisan is – az emberi pszichébe. Az 1980-as évektől vált a nemzetközi folklorisztikában népszerű kutatási irányná a modern/kortárs/városi mondák (urban legends) kutatása, mindazoké a hiedelemtörténeteké, melyek már részben a tömegkultúra és a globalizálódó világ szellemi termékeiként jöttek létre. Főként angolszász területeken, Észak-Amerikában és Nyugat-Európában terjedtek el, történetesen ott, ahol már száz, sőt kétszáz éve javarészt kivesztek a mindennapi kommunikációból és közkultúrából a mesék és a hiedelemtörténetek. Tehát a modern mondák és kortárs hiedelmek voltaképpen egy létezőt, egy szociokulturális hiányt töltöttek s töltenek be. Az eltűnő autóstoppos történetén át a már emlegetett ufóig, a banánszállítmánnyal érkező mérges kígyótól, vagy a városi csatornában feltűnő aligátoron át a tévedésből kakaóporként elfogyasztott nagymama hamvaiig. Ezekben a modern mondákban a bizarr, a groteszk vagy morbid jelleg is gyakran meghatározó, ám a megtörténtükben való hit ugyanúgy élteti azokat, mint a hagyományos, XIX-XX. századi falusi hiedelmeket.

A hagyományos témák eltűnése és megszűnése persze annyiban sajnálatos, hogy általa a kultúránk válik szegényebbé és színtelenebbé, azonban mivel jó eséllyel új hiedelmek is keletkeznek, mindig lesznek olyan témák, melyekről borzongással és belefeledkező ámulattal fognak beszélni, beszélgetni az emberek.

Vagy éppen osztják meg egymással az interneten. Mindazonáltal mégis meghatározó benyomásom az, hogy a hagyományos folklór eltűnése jelentős mértékű tematikai beszűkülést von maga után, és a további hiedelemvilág lényegesen színtelenebb lesz. Egy immár internacionális képzetkör, kevés nemzeti jellegzetességgel.

– Tervez-e további gyűjtéseket a jövőben?

– Lassanként az eltervezett néprajzi gyűjtéseim végére érek.

Idén tavasszal még készülök visszatérni Moldvába, hiszen a mondarendszerező trilógia harmadik darabja a Moldvai csángó mondakatalógus lesz.

Egy-két erdélyi településen is várnak még rám készülő népköltészeti falumonográfiák kapcsán kiegészítő folklórgyűjtések. A korábbi évtizedekben felhalmozott folklórányag feldolgozása pedig eleve további hosszú évekre ellát teendővel. De addig is szeretném még sajtó alá rendezni két, még élő, kiemelkedő tudású erdélyi mesemondóm repertoárját. A már említett gyimesi Tankó Fülöp Gyugyuról szóló könyv és portréfilm remélhetőleg még az idén olvasható és látható lesz. A mezőszéki Ördögösfüzesen élő Hideg Anna a magyar népi kultúrában a tündérmesék utolsó mestere. A róla és meséiről szóló könyv szintén már lényegében készen van.

Borítókép: Ufó művészeti ábrázolása (Forrás: history.com)

Pataki Tamás - www.magyar nemzet.hu

DR. DRÁBIK JÁNOS
100 ÉVVEL TRIANON UTÁN
DVD A trianoni gyalázaatról tabumentesen

„Egy film amelyet minden magyarnak látnia kell”

Ajánló
